

DE „LEX SALICA” IN DE ACHT-ZALIGHEDEN

Iemand uit de Acht-Zaligheden, die zich aan de lectuur van Prof. HERMESDORF's studie zet, zal zonder meer na het beredeneerd verslag der salische wet moeten beamen, dat deze in haar geheel, met uitzondering van de bepalingen voor de wijnbouw en natuurlijk de maagdenroof uit de weefhut, voor zijn gebied ontworpen had kunnen zijn, en in het verre verleden dat ook wel geweest is. De bewoners van het hart der Kempen van voor veertig of vijftig jaar zouden het nog best met deze wet hebben kunnen stellen, ja zelfs op het ogenblik zou zij in vele opzichten aan de rechtsopvattingen van het volk beter beantwoorden dan de nieuwste wetten en verordeningen. Voorschriften omtrent trotoirs, riolering, gas- en waterleiding zijn voor vele onzer dorpen volstrekt overbodig! Maar hoe normaal voor hen b.v. dat de Lex Salica spreekt van aarden vloeren in de woonhuizen: een halve eeuw geleden waren die nog lang niet zeldzaam en het ontbreken van portaal of gang is nu nog zelfs heel gewoon, behalve dan bij de nieuwste huizen. Bij „afzonderlijke slaapvertrekken”, op pag. 11 vermeld, denken wij direct aan onze bedsteden; andere slaapvertrekken immers waren tot voor enige jaren onbekend.

Zo zijn er bij nauwgezette lezing vele aanknopingspunten, waarvan ik in dit artikel enkele in verband met folklore en historische gegevens wens te bespreken.

De tekst der Lex Salica leidt terecht tot de conclusie, dat „de vlascultuur... vrij aanzienlijk moet geweest zijn” (p. 4). Dat geldt ook voor onze streek, al zou men dienaangaande graag beschikken over een historische studie, die omvang en betekenis, ook voor de latere ontwikkeling der moderne textielindustrie, uiteenzette. Al is deze vlasverbouwing thans zo goed als verdwenen, toch wijzen vele toponiemen als: Vlasven, Vlasroot en Rootweyer op deze cultuur, die tot in de 18de eeuw nog betekenis had. Een reglement tegen brandgevaar van 1754 te Oerle wijst erop, dat men geen vlas of hennep mag drogen in of op de bakovens. Het drogen moet geschieden in kuilen, die minstens drie roeden van de huizen zijn verwijderd.

Opvallend is de bepaling, die diefstal van ijzeren voorwerpen uit een molen straft. Ik trek hieruit de conclusie, dat het ijzer voor de salische Franken erg kostbaar moet zijn geweest, want wie ooit een oude watermolen bezocht, zal het zijn opgevallen, dat het gehele gangwerk, ja zelfs de tandraderen van hout waren gemaakt. Deze opvatting van het „kostbare” ijzer leefde nog tot een halve eeuw geleden voort. Zelfs op de dag van vandaag zijn er ouderwetse boeren, die hun schoppen, ricken, messen en ander ijzeren gereedschap gebruiken, tot er bijna niets meer van over is. Zeker een gevolg van overgrote zuinigheid en zelfs schraperigheid, maar m.i. kan deze zuinigheid op een eeuwenlange traditie steunen.

Zeker is echter, dat het vroeger moeilijk was om aan nieuw materiaal te komen, dat zoals oude mensen vertellen meestal werd gekocht van rondtrekkende „Duitsers”, die eens of tweemaal per jaar hun waren kwamen aanbieden en dan meestal op crediet verkochten, zodat het op hun volgende rondreis betaald moest worden. Winkels in ijzerwaren kende men vóór 50 jaren zo goed als niet op de kleinere dorpen.

Het is in dit verband ook opvallend, dat bij toekenning van een watermolen uit een erfenis aan een der zoons, het ijzeren gereedschap daarbij

afzonderlijk wordt genoemd. Dat geschiedde bij de nalatenschap van Francis van Hove in 1807 te Hoogeloon. De oudste zoon kreeg behalve huizen en grond de windmolen te Hoogeloon, belast met een jaarlijkse erfpacht van f 280,—, te betalen ten kantore Generaal der Domeinen van Brabant, de andere de watermolen te Hapert, ter waarde van f 6200.—, rond 1800 een hoog bedrag en een bewijs, dat GEFCKEN er terecht op wees, „dat het bezit van een molen kostbaar geweest moest zijn”. (p. 6).

De bepalingen der salische wet laten duidelijk uitkomen, dat de landbouw het karakter van een gemengd bedrijf droeg. Voor de schrale zandgrond was landbouw onmogelijk zonder behoorlijke bemesting, die weer afhankelijk was van de veeteelt. De getallen van kudden van 12 tot 25 koeien, of 50, 60 stuks kleinvee zijn ook tegenwoordig nog niet opvallend, al is het romantische beeld der langs de heide trekkende schapen historisch geworden.

Prof. HERMESDORF meent het feit, dat er slechts van twee of drie geiten en niet van kudden gesproken wordt, te moeten verklaren door deze hoorndragers onder de huisdieren te rangschikken. Zou het in feite niet zo geweest zijn, dat de landarbeiders (de horigen of laten), die geen eigen boerderij bezaten, twee of drie geiten hielden om in de melkbehoefte van hun gezin te voorzien, kortom dat ook toen als nu, zo gezegd de geit „de koe der armen was”?

Ik zou ook gaarne een andere interpretatie geven met betrekking tot het merkwaardig onderscheid, gemaakt in de strafbepaling bij het stelen van enten (p. 8). Moet hieruit de conclusie getrokken worden, dat ook buiten de tuinen fruitteelt beoefend werd? Het verschil in de betaling der boete heeft m.i. betrekking op de waarde der enten. Drie schellingen boete wordt bepaald voor het stelen van enten zonder nadere aanduiding, het stelen in de tuin kost 15 schelling. De eerste soort enten (niet in de tuin dus) zijn wel die, welke men in het najaar als éénjarige loten afsnijdt en in bosjes bij elkaar met het afgesneden einde in de grond legt, terwijl men de uitstekende topjes meestal met stro bedekt. Deze enten hebben nog een betrekkelijk geringe waarde. In het voorjaar echter worden uit deze bosjes de beste enten voor verder gebruik uitgezocht. Aan weerszijden brengt men een nieuw gaaf snijvlak aan, waarna men de ent in een inkeping van een afgezaagde onderstam plaatst en met entwas bestrijkt. Het is duidelijk, dat voor het wegnemen van deze enten „in de tuin” een hogere boete wordt geëist.

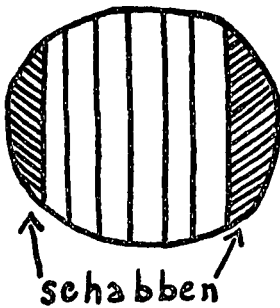
De diefstal van een casa, een woonhuis lijkt vreemd. Maar het verrollen van gehele schuren naar een andere plaats is oudere mensen in ieder geval bekend. In de praktijk moet diefstal dus mogelijk geweest zijn. Zo is er wellicht ook verband te zien tussen de aardworp (p. 11) en het gebruik der kinderfolklore, als de jeugd bij het verlies van een melktandje dit achterwaarts over de schouder wegwerpt, onder het uitspreken van de bekende spreuk:

tand-tand aauwe
Lieven Heerke geef mij
'ne nuwe tand voor den aauwe.

Anders komt er immers geen nieuwe tand voor in de plaats! In beide gevallen doet men, zij het hier niet van onroerend goed afstand.

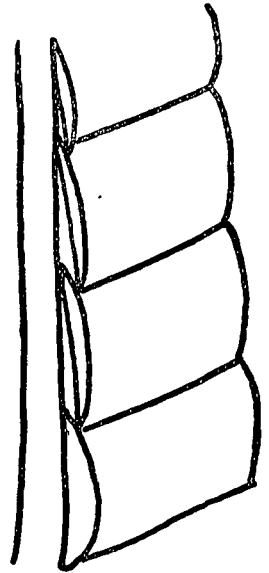
De kwestie der omrasteringen zie ik ook enigszins anders dan Prof.

HERMESDORF. Zouden dergelijke sepes „bij alle in cultuur gebrachte gronden gebruikelijk” zijn geweest? Het open achterland, waar de verschillende graansoorten werden verbouwd, heeft naar het mij voorkomt, deze omheining niet gekend. Wel moeten de velden met knollen, erwten, bonen en vlas omheind zijn geweest, omdat hier juist de grootste schade door het vee kon worden aangericht. Hier was afrastering, bestaande uit twijgen, tussen rechtopstaande palen aangebracht, noodzakelijk ter wering van het pluimvee als ganzen, kippen en zwanen, terwijl de waakzaamheid van de zwijnenhoeder weer nodig was, omdat zijn roerige en snuffelende onderhorigen het vooral op dergelijk hekwerk hebben voorzien en aldus wroetende het pluimvee weer vrije toegang verschaften. De palen kunnen bij dit soort afrastering met vlechtwerk niet veel verder dan een voet van elkaar hebben gestaan. Deze onderlinge afstand der palen vindt men trouwens nog terug in de bronstijd, meer dan duizend jaar vroeger. Onder enige grafheuvels bij Halve Mijl kwamen zulke palenrijen voor den dag, die kennelijk niet bij de grafheuvel behoorden, maar door hun rechte lijn en het doorlopen buiten de heuvel wezen op een afbakning van akkerland.

schabben

fig. 1

Wand van schabben

fig. 2

Wie deze afstand in het oog houdt, vindt het ook duidelijk, waarom het wegnemen van drie omheiningspalen pas strafbaar werd gesteld. Door het wegnemen van een of twee palen was de opening nog niet zo groot, dat daar het vee tussen door kon, wat wel mogelijk werd bij een uitrukken en meenemen van drie palen.

Iets van het gebruik om ieders bomen in de gemene bossen van een merk te voorzien, welk teken een jaar rechtsgeldigheid behield, leeft misschien

nog voort bij het jaarlijks uitdunnen en kappen van dood hout in de gemeentebossen. Het verzamelde hout wordt n.l. op stapels gelegd en bij opbod verkocht. Elk stapeltje hout krijgt dan een kenteken, meestal eenromeins cijfer, waaraan de koper zijn eigendom kan herkennen. Het hout moet echter binnen een bepaalde tijd geruimd zijn, gewoonlijk voor 1 April, of het eigendomsrecht vervalt. Dat het in brand steken nadrukkelijk wordt gestraft is begrijpelijk, wanneer men weet, dat het dunnen meestal in de winter geschiedt.

Bij nauwkeurige kennis der omstandigheden zal men de conclusie van Prof. HERMESDORF bij de diefstal van hout, aan een kant geschaafd (dolatum) en licht gestraft met drie schellingen moeten corrigeren, wanneer hij besluit: „Begrijpelijk wordt de lage boete, indien ze bedoeld mocht zijn voor iedere geschaafde plank of balk, die gestolen werd” (p. 12). Maar daardoor wordt de lage boete juist niet duidelijk. Met hout, aan een kant geschaafd, wordt ongetwijfeld de z.g. schabbe bedoeld. Wanneer een stam tot planken wordt gezaagd, dan heeft de eerste en de laatste plank één ronde kant. Deze buitenste, eenzijdig geschaafde planken noemt men schabben, die geringe waarde hebben en soms voor afrastering worden gebruikt of als wand voor ruw getimmerde hokken (zie fig. 1 en 2). Zo is de geringe boete begrijpelijk. Voor gestolen goede planken of balken zal de boete wel hoger zijn geweest.

Ook bij de omschrijving van de bijendiefstal staan de zaken — de korven — enigszins anders. Het is niet zo, dat „men in de tijd van de bloesem de korven... verplaatst naar de tuinen” (p. 14). De bijenkorven staan altijd in een tuin in een bijenstal opgesteld. Alleen wanneer de heide bloeit, worden ze weggebracht, omdat anders de afstand naar de korven te groot wordt. Hiermede is tevens verklaard, dat het stelen binnen en buiten een opgesloten ruimte wordt gestraft. Een ander geval is het stelen van bijenvolken, op pag. 21 vermeld, waar de nadruk wordt gelegd op het verschil in straf voor het stelen van bijenvolken in en buiten de tuin. Maar het boete-verschil is hier niet op de eerste plaats afhankelijk van de plaats, maar meer van de aard en de waarde van het bijenvolk. Let wel: er is hier sprake van bijenvolk en niet van korven. Het zwaarste wordt gestraft het stelen in de tuin. Men is er dan zeker van, wie de eigenaar is. Stelen van een volk buiten de tuin is iets anders. Wanneer een bijenzwerm buiten de tuin hangt, is het eigendomsrecht al gauw niet meer duidelijk. Het is immers niet uit te maken, wie de eigenaar is, vooral als de zwerm onverwachts is weggevlogen. In verband hiermee kan ik nog wijzen op een eigenaardige gewoonte. Het gebruik bestaat nog om bij een verdwaalde bijenzwerm, waarvan de eigenaar onbekend is, een kledingstuk, b.v. een pet of een zakdoek neer te hangen, waardoor men eigenaar wordt. Hij kan dan rustig naar huis gaan om een korf te halen, want een ander mag (en zal) deze zwerm niet meer scheppen. De zwerm laat hij in de korf vallen en legt deze daarna open vlak bij de schepplaats op de grond, met de open kant schuin naar boven, zodat de nog rondvliegende bijen tijd krijgen om zich bij de zwerm in de korf te voegen. Het is duidelijk, dat het stelen van zo'n bijenvolk, al of niet in de korf, wordt gestraft, echter niet zo zwaar, omdat het bijenvolk meestal niet zo groot is als een oude korf met bijen en bovendien is er nog geen honing aanwezig.

Interessant is ook de opmerking, dat een zakelijk jachtrecht blijkbaar

niet bestond (p. 14). In zekere zin is dit in overeenstemming met de opvattingen van de tegenwoordige dorpsbewoners — uitgezonderd misschien van de echte jagers! Het wild wordt algemeen als gemeenschappelijk eigendom beschouwd. In stropen ziet men niets verkeerd en iemand die een haas heeft verschalkt, vertelt het met trots. Wel wordt het als een soort diefstal of tenminste als een oneerlijkheid beschouwd, wanneer men de haas uit de strik van een ander haalt.

Met de resultaten der praehistorie kloppen de verplichtingen van het begraven der doden in een houten of stenen zerk, al zal de laatste zerk in onze streken wel niet gebruikt zijn. De bodemsporen der kisten worden in de rijengrafvelden geregeld aangetroffen. Wel is het eigenaardig, dat in de salische wet het graf met de naam *T u m u l u s* wordt aangeduid.

Volgens de praehistorie is echter van echte grafheuvels in deze tijd geen sprake. Toch zal wel een kleine verhoging de plaats van het graf hebben aangeduid, ofwel er zijn andere aanwijzingen aangebracht, waardoor de plaats van begraving te herkennen was, anders was immers het verbod om doden boven elkaar te begraven (p. 30) moeilijk op te volgen. Een feit is, dat bij de opgraving van een rijengrafveld steeds blijkt, dat de grafkuilen afzonderlijk zijn gelegen en elkaar zo goed als nooit raken.

Verband met nog levende opvattingen kan gelegd worden bij de opmerking, dat bij koop en ruil geen juridische eisen worden genoemd (p. 18). Schriftelijke acten behoeft men dus voor die tijd niet te veronderstellen. En voor enige jaren was dat in onze streken ook het geval bij het verhuren van huizen en grond, wat toen zo goed als uitsluitend zonder huurcontract gebeurde. De onderling overeengekomen condities werden dan over het algemeen evengoed onderhouden als bij schriftelijk contract. Eerst de algemene normen van de pachtwet hebben het volksgeweten veel doen verzwakken, zodat sommigen tegen mondelinge afspraak in beroep gaan bij de grondkamer, die aan de hand van de wet de haarder in het gelijk moet stellen. Maar men beschouwt het als contractbreuk!

Het stelen van voorwerpen binnen een afgesloten ruimte of daarbuiten bezorgt de schuldige een verschillend bedrag aan boete. Het is, geloof ik, niet zeker, dat deze bepaling aansluiting geeft op een merkwaardig volksgebruik in Casteren. Daar wordt in de nacht van 30 April op 1 Mei door de jonge boeren alles weggehaald, wat niet binnenshuis of binnen een afgesloten ruimte staat en daar eigenlijk thuis hoort. De weggesleepte spullen worden alle op een hoop bijeen gebracht voor de kerk, waar de eigenaars de volgende dag alles weer terug kunnen halen. Dat is daar dan een hele verzameling ploegen, karren, schoppen, rieden, kruiwagens enz. Is het een aanwijzing, dat men zijn bezittingen binnen de omheinde ruimte moet houden?

Maar heel begrijpelijk is voor onze mensen de hoge boete van 62½ schelling bij het verbreken van verloving. Daarop stond tot voor kort, „gegarandeerd” (en nóg wel, zij het meer en meer sporadisch) het befaamde „tafelen”. Wanneer we oudere mensen horen uitleggen, hoe fel deze volksreactie van het vernielen van de woning, soms totalitair, zich uitte, dan vindt men deze boete zelfs helemaal niet hoog en wie de dupe van het volksgericht dreigde te worden, zouden dat graag met die boete, tegen welke waarde dan ook, hebben afgekocht. Zo ernstig nam men ook deze contractbreuk.

Vele andere feiten en omstandigheden zouden nog met de wetsbepalingen der Saliërs geconfronteerd kunnen worden, maar het gevaar bestaat, dat wij op het terrein der algemeen menselijke ervaring terecht komen als b.v. bij de straf voor het iemand uitschelden van heks. De boze toverkollen werden niet alleen bij ons gevreesd en de bewering, dat het heksenbijgeloof geheel verdwenen is, zou ik moeilijk staande kunnen houden.

Is er, vraagt Prof. HERMESDORF zich af, van een spiegelbeeld van de aard der salische Franken volgens hun wet, in het huidige Brabant nog sprake? Voor zover het 't gebied der Acht-Zaligheden betreft, antwoord ik onomwonden: ja. Althans in deze zin, dat de sporen in deze volksgemeenschap met weinig moeite kunnen worden aangewezen. Wij Brabanders moeten deze vraag zelf beantwoorden, want: „Hier ligt een taak voor heemkunde en hare beoefenaars.” De poging om een redelijk antwoord te geven is de zin van dit artikel. Het is tevens een antwoord uit dankbaarheid voor onze sympathieke lesgever.

Moge Prof. HERMESDORF het zo verstaan!

G. BEEEX.